

ОСВІТНІ РОЗВІДКИ (ДОСЛІДЖЕННЯ)

УДК 821.161.2-93.09: 37.013«18/19»

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.3.2026.09>

Ольга Волос,

ORCID iD 0000-0002-6400-7645

кандидат історичних наук, доцент

кафедри філософії освіти, теорії й

методики суспільствознавчих предметів

Миколаївський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна

olha.volos@moippo.mk.ua

ДНІПРОВА ЧАЙКА – ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ ДІТЯМ

У науковій публікації, спираючись на наявну джерельну базу, дослідниця висвітлює значення педагогічної та культурно-освітньої діяльності видатної української постаті, письменниці Людмили Олексіївни Василевської (Дніпрової Чайки) (1861–1927), чие життя та професійна траєкторія були нерозривно пов'язані з освітнім і культурним відродженням степового краю на зламі XIX–XX століть.

Уперше акцентовано на значущості науково-педагогічної діяльності знаної діячки освітньої сфери, основною ціллю якої було поширення інноваційних, емпірично обґрунтованих дидактичних стратегій.

Начасно проаналізовано її творчий доробок, зокрема як дитячої письменниці, а також її вагому просвітницьку роботу, спрямовану на утвердження української національної ідентичності. Ця діяльність відбувалася в тісній співпраці з провідними вітчизняними культурними та громадськими діячами. Така інтеграція зумовила суттєвий прогрес у розвитку суспільно-культурних процесів у регіоні Степової України.

Ключові слова: Василевська Людмила; дитяча письменниця; Дніпрова Чайка; культурно-просвітницька діяльність; лібрето; освітянка; педагогічна сфера.

© Волос О. В., 2026

Вступні зауваги. Дворічний період 2026–2027 років є знаковим у контексті історико-культурного розвитку України. Цей часовий відрізок позначений двома значущими ювілейними датами, а саме: 165-річчям від дня народження (у 2026 році) та 100-ми роковинами від дня смерті (у 2027 році) видатної української письменниці, громадської діячки, педагога Людмили Олексіївни Василевської (Березіної) (1861–1927), яка

творила під псевдонімом Дніпрова Чайка.

Актуальність дослідження. У контексті сучасних освітніх трансформацій в Україні пріоритетним напрямом є вивчення педагогічного доробку та історичної спадщини видатних діячів освіти минулих епох. Серед таких постатей особливе місце посідає Л. О. Василевська, яка родом із Миколаївщини, а значна частина життя і професійного чину була пов'язана з теренами

Степової України. Ретельний аналіз значущих компонентів її педагогічної діяльності й глибокого усвідомлення визначальних чинників формування молодшої генерації в умовах системної русифікації створює підґрунтя для критичного переосмислення освітніх проблем минулих епох.

У сучасному науковому дискурсі актуалізовано потребу як повного введення в обіг та збереження творчої спадщини письменниці Дніпрової Чайки, так і глибокого осмислення її педагогічної практики.

Мета і завдання статті. Метою представлено дослідження є здійснення науково-історичного аналізу, спрямованого на висвітлення концептуальних поглядів Л. О. Василевської щодо пріоритетів виховання молодого покоління, з урахуванням його вікових особливостей та рівня формування національної самосвідомості.

Окремий акцент зроблено на вивченні маловідомих аспектів її фахової та просвітницької діяльності у педагогічній сфері. **Мета розвідки** – розкрити сутність професійної діяльності Людмили Василевської крізь призму гуманістичного підходу та відданості вихованцям, яких вона навчала, формуючи світорозуміння, наголошуючи на їхній ідентичності, заохочуючи молодь до засвоєння вітчизняної історії та національного фольклору.

Для досягнення визначеної мети передбачено виконання комплексу **завдань**: висвітлення педагогічної, культурно-просвітницької, літературної діяльності Дніпрової Чайки та визначення внеску видатної діячки Миколаївщини в розвиток української освіти й дитячої літератури кінця XIX – початку XX століття; здійснення аналізу менш досліджених аспектів професійної діяльності Людмили Олексіївни Василевської, зокрема наукового складника її педагогічної спадщини.

Виклад основного матеріалу. На нинішньому етапі розвитку наукової думки сформовано значний масив досліджень як оглядового, так і фундаментально-аналітичного характеру, що зосереджено на біографії та художньому доробку Людмили Олексіївни Василевської (Дніпрової

Чайки). Серед суттєвих напрацювань у цій царині варто відзначити студії М. Івченка (1929), Г. Коваленка-Коломацького (1927), А. Конощенка (1927) та інших науковців, опубліковані у другій половині 20-х років минулого століття після кончини письменниці. У цих публікаціях автори здійснюють аналіз своєрідності художньої манери Дніпрової Чайки, а також надають короткі біографічні відомості, враховуючи її значний внесок у царини фольклористики та просвітництва.

Вагому роль у дослідженні творчого доробку письменниці відіграв Володимир Пінчук, який присвятив її творчості багаторічні наукові студії. Постать авторки дослідник ґрунтовно висвітлює в низці наукових публікацій. Зокрема у 1984 році було видано його монографічне дослідження «Дніпрова Чайка. Життя і творчість», де вперше здійснено комплексний аналіз біографічного та творчого шляху письменниці. Окрім того, в одній із його статей лаконічно викладено її освітні погляди щодо мети та завдань педагогічного процесу (Пінчук В. Г., 1970; 1984).

У наукових дослідженнях, присвячених життєвому шляху та діяльності видатної української діячки, спостерігаємо недостатнє висвітлення етапу професійної еволюції Людмили Василевської в контексті її педагогічної діяльності. Причиною такої ситуації, на наше переконання, є дефіцит першоджерел щодо зазначеного періоду її життя, що обмежує обсяг наукових публікацій з розглядуваної тематики. Основооокремими відомостями слугують спогади про неї, що вирізняються граничною стислістю.

Особливої уваги варті мемуарні свідчення родички А. Різніченкової, яка після кончини Л. О. Василевської влітку 1927 року представила доповідь на засіданні Історико-літературного товариства при Українській Академії наук, присвячену постаті Дніпрової Чайки (Івченко М., 1929, с. 6). У своїх ремінісценціях племінниця зобразила зовнішні дані та окремі характерні риси вдачі тітки Люсі, що справили на неї найглибше враження. В її свідомості

назавжди закарбувався образ мініатюрної й тендітної жінки зі смагливим видовженим обличчям, темним волоссям і чорними очима, що вирізнялася надзвичайно привітною усмішкою та м'яким тембром голосу. Таких описів постаті Дніпрової Чайки збереглося вкрай мало. Її мемуарні свідчення висвітлюють глибоку прихильність Людмили Олексіївни Василевської як до власних, так і до інших дітей, що перебували в її соціальному середовищі. Зазначений аспект неодноразово, хоча й стисло, відзначали інші особи, що спілкувалися з Л. О. Василевською за її життя.

Серед актуальних наукових публікацій, присвячених творчості та життєвому шляху Дніпрової Чайки, доречно виокремити збірник есеїв під назвою «Ті, що творили „Перший вінок“». Це видання містить розширені біографічні відомості про всіх сімнадцятьох авторок «Першого вінка». Проект реалізовано під науковим кураторством доктора філологічних наук, провідної дослідниці жіночої історії Алли Швець. У межах згаданої збірки Роксолана Жаркова представила сучасне осмислення життєпису української письменниці Дніпрової Чайки, доповнене раніше неоприлюдненими фактами з її життя (Жаркова Р., 2024, с. 121–133).

Акцент в нашому дослідженні буде зроблено на педагогічному вимірі діяльності Людмили Олексіївни Василевської (Березіної). Попри відносно нетривалий період її безпосередньої педагогічної практики, весь її професійний та творчий шлях було присвячено глибокому осмисленню й відображенню феномену дитинства. Як і провідні діячі своєї епохи, вона не могла ігнорувати фундаментальне значення формування й виховання наступних генерацій.

Професійне становлення Людмили Василевської відбулося в епоху глибоких реформ в освітньому секторі держави, що відкрило для жіноцтва ширші можливості для здобуття освіти та опанування педагогічної кваліфікації.

Читати Л. О. Василевська навчилася рано й випереджала своїх одноліток за розвитком, що посприяло зарахуванню її

до другого підготовчого класу Херсонської жіночої гімназії, проте через ускладнення клінічного перебігу захворювання та тимчасовою втратою зору освітній процес було призупинено. Згодом, відповідно до рішення батьків вона продовжила навчатися в спеціалізованому навчальному закладі, що функціонував при Одеському жіночому монастиреві. Атмосфера монастирського навчального закладу дуже гнітила ученицю, що зумовило її переведення до гімназії.

Освіту Людмила Березіна здобула в Одеській приватній жіночій гімназії пані А. Г. Піллер, де готували вчительок для початкових шкіл. Після успішного опанування освітньої програми в зазначеному закладі у 1879 році вона ініціювала офіційне звернення до Одеського навчального округу з клопотанням отримати дозвіл на здійснення педагогічної діяльності. Після успішного складання кваліфікаційного іспиту з найвищою оцінкою та ефективної демонстрації професійної майстерності під час пробних занять з дисциплін «російська мова» й «історія» Л. Василевська з ентузіазмом розпочала вчителювання.

Здобувши право навчати дітей, Л. О. Василевська протягом одного року працювала приватно домашньою наставницею в заможній родині, але змушена була перервати викладання через хворобу. Згодом продовжила свою професійну діяльність поверненням до Одеської приватної гімназії, де обійняла посаду старшої викладачки.

Педагогічна діяльність Людмили Василевської на початковому етапі викликала несхвалення в сімейному середовищі, зокрема з боку батька. Об'єктом цієї критики було її працевлаштування в сільському освітньому закладі через уявлення про неприйнятність для представниці з родини духовенства встановлювати тісні соціальні контакти з сільським населенням. Лише її незламна наполегливість та послідовне обстоювання власної позиції зумовили остаточне прийняття її професійного вибору. Згодом Людмила Олексіївна Василевська висвітлить означений внутрішньосімейний конфлікт у своєму ліричному творі «Дяків-

на» (Дніпрова Чайка, 1960, с. 223–225).

Її практична педагогічна діяльність тривала недовго, проте, згідно з оприлюдненими даними, Людмила Василевська демонструвала активну участь в учительських з'їздах і педагогічних курсах, що у 70–80-х роках XIX століття набули популярності як формат фахового вдосконалення педагогічних кадрів. Ці заходи надавали платформу для обміну професійним досвідом та розгляду актуальних проблем освітньої галузі.

Учительські форуми, що відбувалися на теренах Степової України на початку 80-х років описуваного століття, у яких брала участь молодий педагог, здійснили глибокий і тривалий вплив на її особистісне та професійне становлення. Інтенсивна взаємодія з колегами в цей час сприяла усвідомленню молодої вчительки доцільності власного професійного вибору, а також вияву широкої солідарності в розумінні актуальних суспільних викликів, що стосувалися знедоленого народу.

Незважаючи на значні зусилля держави в модернізації освітнього процесу в навчальних закладах різних рівнів, ситуація здебільшого залишалася вкрай складною. Згодом Людмила Олексіївна Василевська, вже як письменниця Дніпрова Чайка, ґрунтуючись на власному досвіді педагогічної діяльності, неодноразово висвітлювала у своїх творах вади та проблеми освітньої галузі того часу.

На початковому етапі літературної діяльності авторки, під час її російськомовного періоду творчості, було написано оповідання «Из ученической жизни», що, ймовірно, містить автобіографічні елементи. У ньому майстерно змальовано гімназійне середовище, де домінували такі явища, як зневажливе ставлення до учениць, особливо з малозабезпечених родин, заохочення доносів та приниження людської гідності.

Проблематика освіти, що викликала занепокоєння серед свідомих представників українського суспільства, неодноразово ставала предметом художнього осмислення у творчості письменниці. Так, наприкінці 1900-х років у новелі «В школі» (Дніпро-

ва Чайка, 1960, с. 98–108) було розкрито недосконалість дидактичних методик, залежність педагогічного персоналу від необґрунтованих вимог інстанцій контролю, а також ішлося про втрату інтересу учнів до навчального процесу. В оповіданні Дніпрова Чайка художньо відтворила реалії функціонування одного з таврійських навчальних закладів у момент інспекторської перевірки. При цьому джерелом комічного ефекту є мовна колізія, що виникає внаслідок нерозуміння для учнів, чиє побутове спілкування відбувається рідною мовою, а освітній процес – іншою, окремих лексичних одиниць та фразеологізмів примусово впровадженої російської мови.

Дніпрова Чайка, за посередництвом своїх літературних персонажів, зокрема здібних вихованців та мудрої наставниці, відверто викриває недоліки застарілої системи навчання та виховання, характерної для дореволюційної школи. Авторка відстоює прогресивні педагогічні ідеї, зокрема концепцію К. Ушинського про доцільність викладання навчальних дисциплін рідною мовою в освітніх закладах.

На думку педагогині, освітня парадигма має ґрунтуватися на врахуванні індивідуальних психологічних особливостей дитини, її потенційних здібностей та домінантних схильностей. Водночас наголошено на важливості розвитку унікальної ідентичності кожного учня, а не на уніфікації її проявів. Серед ключових морально-етичних якостей, що потребують систематичної культивування в молодого покоління, виокремлено: відвертість, принциповість у дотриманні істини, емпатію, доброчесність, а також реалізацію гуманістичних засад у формуванні вольових якостей та самостійності: «Визнання загальнолюдських чеснот є щоденною працею, що потребує знань основних положень аксіології, умінь їх використовувати» (Назаренко Л. А., 2026, с. 15). Л. О. Василевська вдало впроваджувала їх у професійну практику.

У контексті освітніх викликів означеного періоду, що увиразнювала Людмила Василевська, особливої актуальності набуло питання забезпечення викладання

навчальних дисциплін рідною мовою учнів. В умовах тотальної мовної русифікації ця проблема була предметом інтенсивних дискусій серед прогресивних представників місцевого самоврядування (зокрема земств), наукової спільноти та свідомих педагогічних працівників. У межах численних фахових педагогічних заходів освіти обстоювали доцільність викладу навчального матеріалу та його коментування рідною мовою здобувачів освіти. Молода педагогиня у своїй учительській діяльності послідовно впроваджувала цей принцип, бо добре розуміла, що лише навчання дітей рідною мовою забезпечувало позитивний результат всього освітнього процесу.

Із формуванням власної родини та народженням нащадків Л. О. Василевська припиняє педагогічну практику в навчальних закладах. Вона цілком присвячує себе процесам виховання та всебічного розвитку власних дітей, водночас зберігаючи незмінну відданість справі сприяння розвитку українського дитинства.

За свідченнями Софії Федорівни Русової, Людмила Олексіївна Василевська була жінкою високої культури. Її прагнення було спрямовано до високих ідеалів та значних звершень, вона не могла знайти задоволення в повсякденній рутині, властивій ролі домогосподарки. Надзвичайно скромна, без будь-якої самовпевненості, вона не брала активної участі в публічному житті. Натомість Людмила Олексіївна Василевська прагнула задовольнити свій внутрішній естетичний запит через ведення спокійного, рефлексивного й інтелектуально насиченого існування (Русова С. Ф., 1945, с. 56).

Народження трьох дітей зумовило повне зосередження уваги Людмили Василевської на домашніх обов'язках, суттєво обмежуючи зовнішні соціальні контакти. Її життя було позначено значними труднощами в умовах обмежених матеріальних ресурсів. Ця ситуація ілюструє значну особисту відданість жінок-матерів, що докладають найвищих зусиль, реалізують ідеалістичні прагнення та виявляють видатні здібності, цілковито присвячуючи себе ви-

хованню нащадків.

Безмежну любов і глибоку прихильність виявляла до своїх дітей Людмила Олексіївна Василевська, приділяючи першочергову увагу їхній освіті та інтелектуальному розвитку. Зокрема старша донька Оксана успішно завершила медичну освіту у Франції; син Славко, до якого мати мала особливу прихильність, здобув вищу технічну освіту в Київському політехнічному інституті; а дочка Наталка – на Вищих жіночих курсах у Києві.

У мемуарних джерелах сучасників, присвячених Л. О. Василевській, акцентовано на її безмежній відданості та всебічній турботі про молоде покоління, яке перебувало в її оточенні. Зокрема, Андрій Конощенко свідчить, що навіть діти односельців виявляли до неї сильну прихильність і підтримували з нею дружні стосунки впродовж усього життя (Конощенко А., 1927, с. 124).

Її педагогічна діяльність охоплювала формування в дітей навичок читання, репродукції тексту та критичного осмислення прочитаного матеріалу. Вона регулярно читала дітям різні художні твори та ділилася цікавими пізнавальними історіями.

Особливого значення набували періоди святкування народних календарних свят та вихідні дні, коли Л. О. Василевська активно залучала дітей до колективного співу, організовувала драматичні постановки та режисувала дитячі опери.

Народна пісня становила органічну частину життєдіяльності самої письменниці та її сімейного оточення. Як засвідчував А. Конощенко, описуючи своє перебування в домі Василевських, періодично, зокрема вихідними або святковими днями, відбувалися вокальні зібрання, під час яких діти з помітною зацікавленістю виконували різноманітні фольклорні композиції, як українські, так і російські, тим самим опановуючи народні мелодійні звороти (Конощенко А., 1927, с. 124).

У творчому доробку Дніпрової Чайки помітне місце посідають твори, орієнтовані на юну аудиторію та присвячені дитячій тематиці. Ці різножанрові тексти містять

поетичні твори, оповідання, казки, а також оперні лібрето. Період їхнього написання охоплює суттєвий хронологічний відрізок – від 80-х років XIX століття до 1920 року. У межах прозового доробку Дніпрова Чайка представила серію літературних творів для юної аудиторії, що здебільшого побачили світ на сторінках галицького дитячого періодичного видання «Дзвінок».

У контексті дитячої літератури провідним жанром художньої творчості, до якого зверталася Дніпрова Чайка, є казка. Серед характерних ознак цього жанру традиційно виділяють: типізацію персонажів, гіперболізацію ролі природи, зображення фантастичних елементів, магічних чисел, повторювальність дій, розлогу епізодичну структуру та наявність повчального або дидактичного компонента.

Літературний твір Дніпрові Чайки «Писанка» репрезентує оригінальну ліричну інтерпретацію тематики української народної колискової пісні «Ходить сон коло вікон» (Дніпрова Чайка, 1891, с. 3–12). У ньому образи Сну, Дрімоти та маленької дівчинки відображено з надзвичайною виразністю, художньою мальовничістю та поетичним осмисленням. Композиційно твір ґрунтується на динамічному протистоянні персонажа дівчинки Меласі зі Сном, що розгортається в контексті великоднього свята. Ця подія є знаковою для дитячого сприйняття завдяки своїй загадковій атмосфері та символічним подарункам у формі писанок.

На основі традиційних уявлень про різдвяну обрядовість та пов'язаних із нею звичаїв Дніпрова Чайка створила казку «Новик» (Дніпрова Чайка, 2019, с. 153–160). У цьому творі представлено антропоморфні алегорії різних темпоральних категорій: безмежності буття (мати Вічність), минулого року (Старик) та наступного року (Новик). Оскільки перехідний період між двома календарними роками (подібно до зміни століть) людство традиційно розглядає як виняткову подію, що супроводжується новими сподіваннями та прагненнями до щасливого майбутнього, то через образ Новика авторка передає це одвічне

прагнення до вдосконалення й оновлення, що проявляється як у природних циклах, так і в суспільних трансформаціях, а також в особистісному розвитку індивіда.

Художній твір «Грецька казка» (Дніпрова Чайка, 2019, с. 74–77) ґрунтується на фольклорних мотивах етнічної грецької спільноти, яка історично проживає на південних теренах України в тісній взаємодії зі слов'янським населенням. Незважаючи на назву, у творі майстерно зображено український колорит. Використано традиційний для народних казок початок «Був собі один чоловік...». Ключовим елементом наративу є універсальний мотив мандрівництва, притаманний численним міфологічним оповідям, фольклорним творам та літературним джерелам різних культур. Головний персонаж – чоловік невисокого соціального статусу, який здійснює тривалі подорожі чужими землями і досягає особистого благополуччя внаслідок набутого життєвого досвіду, мудрості та проявів гуманізму.

Казкові елементи властиві науково-пізнавальним нарисам Дніпрові Чайки, зокрема «Буряк» та «Краплі-мандрівниці», проте в цих текстах фантастична умовність не є домінантною, оскільки її місце заступає конкретний фактологічний матеріал природничо-наукового або виробничого спрямування.

У творі «Краплі-мандрівниці» (Дніпрова Чайка, 1960, с. 397–407) авторка зображує циклічність річних змін, відтворюючи природні феномени крізь призму дитячого світосприйняття персонажа Павлуся. Краплини у творі – живі істоти, що розмовляють, співають, взаємодіють із вітром, морозом, морем. Мандрівка краплинок, що розгортається в сновидінні хлопчика, припиняється з настанням весняного сезону. Ця тематика набуває свого подальшого розкриття у її поетичних доробках, зокрема у віршах «Осінь», «Зима» (Там само, с. 284; 257).

Водночас у казці «Буряк» (Там само, с. 417–425) Дніпрова Чайка через наративну стратегію, пристосовану до сприйняття дітей, деталізує технологічні процеси цукроваріння. Цей твір є одним із ранніх зраз-

ків в українській літературі, що має на меті ознайомити юних читачів не тільки з природничими явищами, а й із промисловими процесами. Подаючи пізнавальну інформацію в цікавій казковій формі, письменниця заохочує дітей до знань, будить їхню фантазію.

Сучасна педагогічна спільнота наголошує на актуальності й педагогічній значущості аналізу казкового доробку Дніпрової Чайки та його застосуванні в освітньому процесі (Лагола І. М., Ханас М. Р., 2024, с. 39–42).

У загальному обсязі творчої спадщини Дніпрової Чайки лібрето постають як окремий, специфічний напрям, що посідає особливе місце в її доробку для юної аудиторії. Текстові основи (лібрето) до оперних композицій «Коза-дереза» (Дніпрова Чайка, 1960, с. 426–436), «Зима й Весна, або Снігова Краля» (Там само, с. 437–448), «Пан Коцький» (Там само, с. 449–465), «Проводи Сніговика-Снігуровича» (Там само, с. 466–476) та «Весна-красна» (Там само, с. 477–494) було сформовано із залученням мотивів і художніх образів, запозичених із фольклорних джерел різноманітних етнокультурних спільнот. Зокрема Дніпрова Чайка адаптувала текстовий матеріал сюжетної канви опери «Проводи Сніговика-Снігуровича» сербського походження.

Оперний доробок авторки характеризується оптимістичним спрямуванням, що сприяє становленню уявлень юної аудиторії про непереможність доброчесності, неминучість правосуддя та перевагу світлих, конструктивних начал буття. Між Дніпровою Чайкою та фундатором української музичної культури М. Лисенком встановилися міцні творчі зв'язки. Лібрето за авторства Дніпрової Чайки слугували літературною основою для трьох дитячих опер композитора, написаних упродовж 88–92-х років XIX століття. До цих творів належать «Коза-дереза», «Пан Коцький» та «Зима і весна». Зазначені постановки дістали сталого визнання серед дитячих глядачів упродовж тривалого історичного періоду, здобувши численні сценічні втілення на підмостках Національного академічного театру опери

та балету України імені Т. Г. Шевченка, а також інших мистецьких інституцій.

Наголошувала Л. О. Василевська й на необхідності сприяти всебічному культурному розвитку молодого покоління, зокрема через організацію в освітніх закладах різноманітних культурно-просвітницьких ініціатив. Ішлося про проведення літературно-мистецьких заходів, театральних вистав, вокальних змагань, а також запровадження практики екскурсійної діяльності, відвідування виставкових експозицій, збирання та фіксацію елементів фольклорної спадщини із залученням учнів.

Значним аспектом педагогічної діяльності Дніпрової Чайки була її співпраця з різноманітними друкованими виданнями, зокрема педагогічного спрямування, де вона публікувала статті та рецензії з освітньої тематики. Зокрема, Людмила Олексіївна активно співпрацювала з журналами «Дзвінок», «Світло» та редакцією Педагогічного Товариства.

Журнал «Світло» є одним із ранніх зразків україномовних педагогічних періодичних видань. Це видання виходило із щомісячною періодичністю протягом 1910–1914 років. На початку XX століття цей український педагогічний часопис відіграв значну роль у становленні вітчизняного видавництва, консолідувавши навколо себе провідних наукових діячів та освітян. Загальна кількість випусків видання за період його функціонування склала понад 30 одиниць. Тематичний спектр часопису був надзвичайно широким. На його сторінках публікували науково-методичні матеріали, що роз'яснювали ключові аспекти дошкільної, загальної та позашкільної освіти. Окрім того, видання сприяло висвітленню інноваційних напрацювань і творчих досягнень освітніх діячів, містило пропозиції щодо увічнення пам'яті видатних постатей у галузі освіти, а також критичні огляди педагогічної літератури, інші аналітичні матеріали. Названий часопис також набув статусу своєрідної антології української літературної спадщини. Пріоритетним завданням видання «Світло» було трактування читацькій аудиторії аспектів ви-

ховання молодого покоління в контексті освітніх установ та родинного середовища.

Серед матеріалів цього наукового видання представлено рецензії авторства педагога Л. О. Василевської, присвячені аналізу методичної літератури. У першій чверті ХХ століття серед знаних методичних публікацій виділялися праця В. Флєрова «Наглядные уроки письма», Ч. І. «Первые шаги», Ч. ІІ. «Правописание» та видання А. Ковальської «Звездочка. Орфография и развитие мысли». Аналізуючи зазначені видання, Л. О. Василевська, спираючись на власний досвід практичної педагогічної діяльності, наголошує на ключовому значенні адаптації навчальних посібників до вікових особливостей учнів, їхньої здатності формувати естетичні відчуття та наявності якісного ілюстративного матеріалу. На підставі емпіричних спостережень авторка робить висновок, що оптимальне засвоєння інформації відбувається за умови інтеграції візуального сприйняття учнів, вербалізації та графічної фіксації матеріалу, що забезпечує комплексний розвиток зорової, слухової та моторної пам'яті.

У своєму аналізі праці В. Флєрова рецензентка відзначає трикомпонентну структуру представленого дидактичного матеріалу, що охоплює графічні зразки прописів, друковані текстові фрагменти, які авторка характеризує як «п'єски» для опосередкованого запам'ятовування, а також комплекс завдань для учнів щодо самостійної актуалізації засвоєних лексичних одиниць. Підкреслено, що автор видання демонструє глибоке усвідомлення труднощів для учнів, пов'язаних із фонетичним засвоєнням специфічних звуків державної (російської) мови, та пропонує власну методичну концепцію для їх подолання. Поряд із виділенням позитивних аспектів публікації, авторка акцентує на недосконалості ілюстративного матеріалу, який, на її переконання, є малоформатним та недостатньо деталізованим (Дніпрова Чайка, 1910, с. 69–70).

У процесі аналізу наукового доробку А. Ковальської «Звездочка. Орфография и развитие мысли» рецензентка

констатує певні паралелі з публікацією В. Флєрова. Водночас серед позитивних аспектів виокремлено пропонований оригінальний комплекс завдань для школярів, що його спрямовано на формування самоідентичності та розвиток індивідуальних якостей через рефлексію над особистісно орієнтованими тематичними блоками (наприклад: «Моє ім'я», «Моя родина», «Мій дім», «Моя школа», «Мої захоплення»), це також сприяє виробленню навичок опису та інтерпретації візуального матеріалу. Серед критичних зауважень Л. О. Василевської – недостатній обсяг ілюстративного та художнього матеріалу для опрацювання та мнемонічного засвоєння (Дніпрова Чайка, 1910, с. 70–71). Її рецензії на підручники, методичні посібники вирізнялися високим рівнем фаховості, а висловлені зауваження й рекомендації були обґрунтованими та актуальними.

У численних публікаціях дитячого періодичного видання «Дзвінок», що його ініціював та профінансував видатний педагог-етнограф Володимир Шухевич, висвітлено відомості з літератури, історії, етнографії, географії, природознавства та інших галузей знань. На сторінках цього видання було розміщено інтелектуальні завдання, зокрема загадки, акровірші, шаради, головоломки, а також специфічні рубрики, як-от: «забавки наукові», «задачі буквові» та «задачі рахункові», що їх спрямовано на стимулювання когнітивних здібностей та креативного мислення в дітей. Журнал виходив друком протягом двадцяти п'яти років (1890–1914 рр.), а починаючи з 1907 року до його складу увійшов «Додаток для малих читачів». Він відіграв ключову роль у просвітницькій та культурній місії для дитячої аудиторії. Глибоке змістове наповнення, розмаїття жанрів, адаптована форма подачі матеріалу та естетично привабливе оформлення забезпечили цьому виданню високе визнання та широку популярність як серед юних, так і серед дорослих читачів. Варто зазначити, що саме на його сторінках Дніпрова Чайка вперше представила свої твори в жанрах науково-популярного нарису, орієнтовано-

го на дитячу та юнацьку аудиторію, а також нарис-казки.

Отже, життя Людмили Олексіївни Василевської було справжнім прикладом та натхненням для кожного, хто мав щастя її знати. Вона глибоко вірила, що для людини важливо постійно розвиватися, працювати над своїми недоліками та слабкостями й особливо – вчитися, долати себелюбство. На її думку, все, що ти щиро віддаєш іншим, залишається твоїм навіки, а те, що приховуєш – втрачаєш безповоротно. Саме в цьому вона бачила шлях до справжнього задоволення від життя, до глибокого відчуття щастя та заслуженої поваги й приязні серед людей.

Висновки. Ґрунтовний аналіз розширеної джерельної бази дозволяє констатувати, що письменниця Дніпрова Чайка упродовж свого життєвого шляху реалізувала себе як педагог. Спираючись на особистий досвід викладацької діяльності в освітніх установах, вона у власних творах зосереджувалася на актуальних проблемах освітнього сектору та репрезентувала власне розуміння дидактичних і виховних процесів як у сімейному середовищі, так і в навчальних закладах. Створений художній образ мудрого вчителя-наставника формувалася на засадах її персонального професійного досвіду. Посередництвом художньої образності авторка артикулювала своє бачення ключових завдань тогочасної освіти.

Акцентовано на значущості внеску Дніпрової Чайки у становлення репрезентативних зразків української дитячої літератури, дефіцит якої був особливо відчутним у системі освіти.

Зазначено, що діяльність знаної літе-

раторки в тісній співпраці з освітянами та взаємодії з іншими впливовими постатями степового регіону, суттєво сприяла становленню й інтенсифікації розвитку українського культурного простору на цих територіях.

Важливо зазначати, що на порубіжжі XIX–XX століть на українських теренах функціонував численний і впливовий прошарок української інтелектуальної еліти. Представники цього середовища активно протидіяли імперській асиміляційній політиці та зазіханням на українську самобутність, а також послідовно обстоювали національні інтереси освітянської галузі в умовах несприятливого суспільно-політичного контексту.

Перспективи дослідження. Доцільно продовжити наукове дослідження та здійснити ґрунтовний аналіз науково-педагогічної спадщини Дніпрової Чайки, що фрагментовано в різноманітних друкованих джерелах. Пріоритетним є акцентування на поглибленому вивченні практичної професійної діяльності педагогині, а також її залученості до освітніх ініціатив, спрямованих на вдосконалення педагогічної майстерності.

Такий підхід забезпечить можливість не лише усвідомити еволюцію становлення педагогічної особистості з інноваційними поглядами на освітній процес, але й збагнути специфіку життєдіяльності, умови професійної діяльності та повсякденного побуту освітян означеного періоду. Аналіз цих аспектів сприятиме ширшому осмисленню освітнього ландшафту крізь призму професійної та творчої реалізації цієї видатної письменниці й педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дніпрова Чайка. Оповідання. Вірші / Дніпрова Чайка. – Київ : Центр учбової літератури, 2019. – 380 с.
2. Дніпрова Чайка. Писанка // Писанка : збірник оповідань / Дніпрова Чайка. – Одеса : Тип. Е. І. Фесенко, 1891. – С. 3–12.
3. Дніпрова Чайка [Рецензія] / Дніпрова Чайка // Світло. – 1910. – № 2. – С. 69–71. – Рец. на кн. : В. Флеров «Наглядные уроки письма», Ч. I. «Первые шаги», Ч. II. «Правописание»; Рец. на кн. : А. Ковальская «Звездочка. Орфография и развитие мысли».
4. Дніпрова Чайка. Твори / Дніпрова Чайка. – Київ : Державне видавництво художньої

літератури, 1960. – 510 с.

5. Жаркова Роксолана. Паперові крила Дніпрової Чайки / Роксолана Жаркова // *Ті, що творили «Перший вінок» : збірка есеїв* / [упоряд. А. Швець; ред. С. Світова]. – [Київ] : Creative Women Publishing, 2024. – 232 с.

6. Івченко М. Дніпрова Чайка / М. Івченко // *Дніпрова Чайка. Вибрані твори*; [ред. та вступ. ст. М. Івченка]. – Київ : Час, 1929. – 210 с.

7. Коваленко-Коломацький Гр. Дніпрова Чайка, некролог / Гр. Коваленко-Коломацький // *Червоний шлях: Громадсько-політичний і літературно-науковий місячник*. – Харків : Державне видавництво України, 1927. – № 4 (49) (квітень). – 258, (2) с.; 3 вкл. арк. : іл. – С. 223–226.

8. Конощенко А. Дніпрова Чайка (спогади) / А. Конощенко // *Україна : Науковий двомісячник українознавства*. – Київ : Державне видавництво України, 1927, книга 5. – С. 121–126.

9. Лагола І. М., Ханас М. Р. Науково-пізнавальні казки дніпрової чайки як засіб формування природничої компетентності молодших школярів / І. М. Лагола, М. Р. Ханас // *«Молодий вчений»*. – № 1.1 (125.1). – січень, 2024. – 39–42. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1.1-125.1-10>.

10. Назаренко Л. А. Актуальні питання розвитку аксіологічної компетентності учнів засобами літератури / Л. А. Назаренко // *Вересень*, 2026. – № 1. – С. 14–26. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2026.02>.

11. Пінчук В. Г. Дніпрова Чайка. Життя і творчість [Текст] : [монографія] / В. Г. Пінчук. – К. : Вища школа, 1984. – 120 с.

12. Пінчук В. Г. Дніпрова Чайка як педагог. / В. Г. Пінчук // К. : Радянська школа. – 1970. – № 8. – С. 84–87.

13. Русова Софія. Дніпрова Чайка / Софія Русова. Дніпрова Чайка // *Наші визначні жінки: Літературні характеристики-силуети*. – Вінніпег Канада : Видано заходом союзу українок Канади, 1945. – С. 54–60.

DNIPROVA CHAIKA – A LIFE DEDICATED TO CHILDREN

Volos Olha,

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
of the Department of Philosophy of Education,
Theory and Methodology of Social Studies
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute,
4-a, Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
olha.volos@moippo.mk.ua*

In the context of ongoing educational reforms in Ukraine, a key priority is the study of the pedagogical legacy and historical contributions of outstanding educational figures from the past. Among these, L. O. Vasylevska (known by her pen name, Dniprova Chaika) occupies a special place. Born in the Mykolaiv region, she spent a significant part of her life and professional career in Steppe Ukraine. A thorough analysis of her pedagogical contributions and her profound understanding of the factors shaping the younger generation amidst systematic Russification provides a foundation for critically re-examining the educational challenges of past eras. Contemporary academic discourse increasingly demands both the preservation and integration of Dniprova Chaika's creative legacy into scholarly use, alongside a deeper reflection on her pedagogical practice. Drawing on available source materials, this publication highlights the significance of the pedagogical, cultural, and educational activities of this eminent Ukrainian

writer and public figure. The life and career of Liudmyla Oleksiivna Vasylevska (1861–1927) were inextricably linked to the educational and cultural revival of the Steppe region at the turn of the twentieth century.

This study is the first to emphasize the significance of her scholarly and pedagogical work, which primarily aimed to disseminate innovative, empirically grounded teaching strategies.

The article provides a detailed analysis of her body of work, focusing particularly on her children's literature and her educational efforts to foster Ukrainian national identity. These activities were carried out in close collaboration with leading Ukrainian cultural and public figures, a partnership that significantly advanced socio-cultural development in Steppe Ukraine.

Keywords: children's writer; cultural and educational activities; Dniprova Chaika; educator; libretto; Liudmyla Vasylevska; pedagogical field.

REFERENCES

1. Dniprova Chaika. (2019). *Opovidannia. Virshi*. [Stories. Poems]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (ukr).
2. Dniprova Chaika. (1891). Pysanka [Easter Egg]. In *Pysanka: zbirnyk opovidanniv*. Odesa: Typ. E. Y. Fesenko (ukr).
3. Dniprova Chaika. (1910). Retsenziia [Review]. *Svitlo*, 2, 69–71(ukr).
4. Dniprova Chaika. (1960). *Tvory* [Works]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury (ukr).
5. Ivchenko, M. (1929). *Dniprova Chaika. Vybrani tvory*. [The Dnieper Chaika. Selected Works] Kyiv: Chas (ukr).
6. Konoshchenko, A. (1927) *Dniprova Chaika (spohady)* [The Dnieper Chaika (memories)]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (ukr).
7. Kovalenko-Kolomatskyi, Hr. (1927). Dniprova Chaika, nekroloh [The Dnieper Chaika, obituary]. *Chervonyi shliakh: Hromadsko-politychnyi i literaturno-naukovy misiachnyk*, 4 (49) (kviten). Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (ukr).
8. Lahola, I. M. & Khanas, M. R. (2024). Naukovo-piznavalni kazky dniprovoi chaiky yak zasib formuvannia pryrodnychoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Scientific and cognitive tales of the Dnieper Chaika as a means of forming the natural competence of younger schoolchildren]. *Molodyi vchenyi*, 1.1 (125.1), 39–42. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1.1-125.1-10> (ukr).
9. Nazarenko, L. A. (2026). Aktualni pytannia rozvytku aksiolohichnoi kompetentnosti uchniv zasobamy literatury [Current issues of the development of students' axiological competence through literature]. *Veresen*, 1, 14–26. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2026.02> (ukr).
10. Pinchuk, V. H. (1970). *Dniprova Chaika yak pedahoh* [The Dnieper Chaika as a teacher]. Kyiv: Radianska shkola, 8, 84–87 (ukr).
11. Pinchuk, V. H. (1984). *Dniprova Chaika. Zhyttia i tvorchist* [The Dnieper Chaika. Life and creative work]. Kyiv: Vyshcha shkola (ukr).
12. Rusova Sofiia (1945). Dniprova Chaika [The Dnieper Chaika]. In *Nashi vyznachni zhinky: Literaturni kharakterystyky-syluety*. Vinnipeh Kanada: Vydano zakhodom soiuzu ukrainok Kanady, 54–60 (ukr).
13. Zharkova Roksolana (2024). Paperovi kryla Dniprovoi Chaiky [Paper wings of the Dnieper Chaika]. In *Ti, shcho tvoryly «Pershyi vinok»*. K.: Creative Women Publishing, 121–133 (ukr).

Стаття надійшла до редакції 05.06.2026

Прийнято до друку 30.09.2026